

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiri dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

YENİ YOKSULLUĞUN ÇEVRESEL RİSKLERİNİ NEO-LİBERAL KÜRESELLEŞME ÜZERİNDEN OKUMAK

Songül Sallan Gül¹
Fatih Kahraman²

Özet

1980 sonrasında tüm dünyada neo-liberal politikalar çerçevesinde yaşanan dönüşüm süreci toplumsal, ekonomik ve çevre başta olmak üzere birçok alanda toplumsalın aleyhine olarak nitelendirilebilecek değişimleri beraberinde getirmektedir. Bu süreç Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşümü'nde kaygıyla bahsettiği gibi, insanı ekonomik bir varlık olarak gören serbest piyasacı anlayışın bir ürünüdür. Aslında bireylerin temel yaşam alanlarını ekonomik indirgemeciliğe atıfla şekillendirme çabasının ürünü olan bu anlayış, insanlığın piyasanın tahmin etmediği, yeni sorun alanlarıyla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu bildiride küreselleşme, Harvey'in (2008) tanımladığı gibi; "belli güçler tarafından, zenginlik ve iktidarlarını ticaret serbestisi sayesinde artırıp, inanılmaz karlar elde etmek, yani sermayenin kendi çıkarları için her şeyi yeniden şekillendirme projesi"dir. Bu çaba daha fazla yoksulluk yaratmakta, çevreyi tahrip ederken, insan sağlığını ve yaşamını tehlikeye atmaktadır. Bu bildiride uluslararası raporların ışığında yeni yoksulluk ve çevre ilişkisi tartışılmakta, alternatif politikaların olasılığı sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neo-liberalizm, Küreselleşme, Kentsel Yoksulluk, Çevre

Giriş

1980 sonrası sermayenin dünyayı kendi ideolojisi ekseninde bir kez daha yeniden şekillendirme çabası, neo-liberal politikalarla alanını iyice genişletmiş, toplumsal olanın parçalanmasına yönelik çabaları giderek artmıştır. Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler, kaynakların eşit olmayan bölüşümü ve kullanımı, bireylerin temel vatandaşlık hakları arasında sıralanan barınma, sosyal yardım alma, çalışma ve örgütlenme hakları törpülenmeye, hatta ortadan kaldırılmaya başlanmıştır. Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için erişilebilir bir çevrede yaşama hakkı ve gerekliliği ise, bu politikalarla birlikte kaçınılmaz olarak erozyona uğramaktadır. Özellikle az gelişmiş ve en yoksul ülkelerde söz konusu yaşam alanına ulaşamayanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Neoliberal politikalarla birlikte artış gösteren kentsel yoksulluk ve onun aktörleri olan kent yoksullarının çevresel kaynaklara

¹ Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

² Arş. Gör. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE

erişim ve kaynaklardan yararlanma hakları, doğal kaynakların artan metalaşma süreçleriyle daha da zorlaşmaktadır.

Serbest piyasa ideolojisinin çıkarları çerçevesinde bir dünya yaratma çabası zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasında ortaya çıkan uçurumda kendini daha fazla hissettirmektedir. Yirminci yüzyılın başında kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılda en zengin ülke ile en yoksul ülke arasındaki fark 22'ye 1 iken, 1970 yılına gelindiğinde bu fark 88'e 1 olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde ise piyasa, tarihteki en geniş sınırlarına ulaşarak, aradaki fark 267'de 1'e çıkarmıştır. 21. Yüzyılda bu farkın daha da açılması olasıdır. Bu farkın en fazla açılacağı alanlardan biri kuşkusuz, mekansal ayrışma ve çevresel risklerdir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çevre ile ilişkili olarak artan yoksulluk, yoksulların yaşam haklarını tehdit etmekte, riskleri artırmaktadır.

Çevresel riskler; çocuk ölüm oranlarının, ölü doğum oranlarının yüksekliğinde, sıtma, AIDS/HIV gibi hastalıklar nedeniyle ölenlerin sayısında ortaya çıkan artışta kendini göstermektedir. Dünyada her gün 5 yaşından küçük 30.500 erkek ve kız çocuk, önlenbilir hastalıklardan dolayı ölmektedir. Her yıl 585 bin kadın, önlenmesi mümkün gebelik ve doğum komplikasyonları yüzünden hayatını kaybetmektedir. HIV/AIDS salgınının durdurulması için gereken kampanyaların ertelendiği her ay, 250 bin çocuk ve genç bu ölümcül virüsü kapmaktadır. Yine her gün 2.500 kadın AIDS'den ölmektedir (UNPEI, 2008; WHO, 2007; UNEP, 2008).

2010 yılı WHO verilerine göre de, her yıl 7.6 milyon çocuk çeşitli nedenlerden ölmektedir. Bu ölümlerin yarısından fazlası basit önlemler ile ortadan kaldırılabilecek ölümlerdir. Bu ölümlerin yarısı premetüre doğuma bağlı nedenlerden, zatürree, ishal, sıtma ve doğum sırasında oksijensizlikten meydana gelen boğulmalardan ölmektedir. Düşük gelirli ülkelerde çocukların ölüm oranı yüksek gelirli ülkelere oranla 18 kat daha fazladır. Çocuk ölüm oranları en fazla %70 ile Afrika ve Güneydoğu Asya'nın, özellikle kırsal bölgelerinde yaşanmaktadır.

Büyü ya da Yok Ol: Neo-liberal Politikalar Etrafında Dönüşen Çevre

Dünyada izlenen neo-liberal politikalar sonucunda özellikle son otuz yıllık dönem içerisinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yetersiz alt yapı ve çevre hizmetlerinin neden olduğu çevresel sebepli hastalıklar ve sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle alt yapı hizmetlerinin yetersizliği ve özelleştirilmesi, kent yoksullarını çevresel kaynaklı risklere açık hale getirmektedir. Gelir adaletsizliğinde yaşanan gelişmeler bununla birlikte açlık oranlarının artması ve bu durumun çevresel etkileri sıklıkla tartışılmalı alanlar arasında yer almaktadır. Bu durum Tellus Enstitüsü'nün gerçekleştirdiği çalışmada en dikkat çekici bilgi piyasa güçlerinin

(neo-liberalizm) etkin bir şekilde devamlılığını sağladığı emeğin ucuzlamasına yönelik girişimleridir. 2005 yılında toplumun en fakir %20'lik bölümü, en zengin %20'lik kısmın kazandığı her dolara karşılık sadece 12 sent kazanabilmiştir. Piyasa güçlerinin günümüzdeki şekli ile etkin olması durumunda bu oran 2100 yılında 5 sente gerileyeceğidir. Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tahminlerine göre de, emeğin en ucuz olduğu toplumsal kesim çocuklardır. Yoksul ülkelerde yaşları 5 ile 14 arasında olan 252 milyon çocuk işçi yanında yaşları 5 ile 11 arasında da 50-60 milyon çocuk, tehlikeli koşullarda çalışmaktadır. Asya'da ucuz emek olarak çalışan çocukların oranı %61'iken, Afrika'da bu oran %41'dir.

Piyasa güçlerinin çıkarları doğrultusunda uygulanan politikaların topluma ve devamında çevreye verdiği zararlar oldukça düşündürücüdür. Toplumu ve çevreyi metalaştıran anlayışların zararları farklı düzlemlerde kendini göstermektedir. Kovel (2005: 45) dünyanın içerisinde bulunduğu çevresel temelli sorunların kaynağında yatan güdünün “büyü ya da yok ol”, olarak adlandırılan serbest piyasa temelli endüstriyalizm olduğuna dikkat çeker. Bu anlayış kar hırsı ile toplumsal ve çevresel birimleri kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmekte ve bu işlemin de olumsuz birçok çıktısı ortaya çıkmaktadır. Fitz (2005) yaşanan sürecin kar etme güdüsü ile şekillenen neo-liberal politikalar çerçevesinde oluşumuna önemli bir ekleme yapmaktadır. Piyasanın hissedarlarına/aktörlerine karşı olan görevinin daha fazla kar elde etme olduğunu ve bu görevlerini yerine getirememeleri halinde ise yok olabileceklerini belirtmektedir. Kar elde etmek için daha fazla üretim teşvik edilmekte ve bunun sonucunda birçok sorun ile karşılaşmakta, kar amaçlı her bir kuruluş her seferinde bir öncekinden daha da fazlasını üretmeye mecbur kalmaktadır. Zira üretmediği takdirde, rakipleri daha fazla üreterek onu saf dışı bırakması kaçınılmaz olacaktır. Kerestecilik şirketleri mümkün olduğunca çok ağacı bir an önce keserek kel alanlar yaratmalıdır. Her balıkçılık şirketi okyanus yaşamını elinden geldiğince hızlı katletmelidir. Her petrol şirketi kendi rezervlerini en hızlı şekilde tüketebilmek adına her türlü savaşı çıkartmanın yollarını bulmalıdır. Piyasalar, şirketleri yeryüzünün her alanını yok etmeye ve doğal kaynakları tüketip kurutmaya mecbur bırakmaktadırlar. Kar amaçlı kuruluşların karlarını maksimize etmesinin yollarından biri de mümkün olduğunca ucuza mal üretmeleridir. Bu doğrultuda dünyada büyü ya da yok ol ideolojisi çerçevesinde yaşanan felaketleri Boşgelmez (1997) de şu örneklerle göstermektedir:

“— Londra'da 1952 yılında havadaki kükürt dioksit ve kömür tozu yoğunluğundan 4000 kişi solunum yetmezliği nedeniyle ölmüştür. — Hindistan'ın Bhopal kentinde 1984 yılında bir kimya tesisinde havaya karışan metilozosyanat gazı 2500 kişinin ölümüne, 100.000 kişinin zehirlenmesine yol açmıştır. — Dünya'daki endüstri kuruluşları her yıl iki milyar kg üzerinde pestisid üretmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde pestisid zehirlenmesinden kaynaklanan ölüm oranı çok yüksektir. —

Akdeniz'e yılda 650 bin ton petrol türevleri, 120 bin ton yağ, 60 bin ton deterjan, 100 bin ton civa, 38 bin ton kurşun, 21 bin ton çinko, 320 bin ton fosfor ve 800 bin ton azot akıtılmaktadır. — 3.7 litre benzin 3 milyon litre içme suyunu kirletebilmektedir. Bu miktardaki benzinin otomobilde kullanılması sonucunda ise 9 kg karbon dioksit açığa çıkmakta ve sera etkisini artırmaktadır. — Son 100 yılda yaklaşık 30.000 bitki türünün hemen hemen hepsinin yok olduğu; 2000 yılına kadar da mevcut türlerin %15-20'sinin kaybolacağı bildirilmektedir. — Tropikal ormanların %80'i 2000 yılında ortadan kalkmış olacaktır. Bu ormanların 260 hektarında 750 çeşit ağaç, 1500 çeşit çiçekli bitki, 125 tür memeli hayvan, 400 çeşit kuş, 100 çeşit sürüngen, 150 çeşit kelebek ve sayısız böcek türünün yaşadığı saptanmıştır. -Madagaskar ormanları da dahil olmak üzere 1950-1980 yılları arasındaki 30 yıl içinde dünya ormanlarının %25'i yok edilmiştir.— Japonya'da 1950'li yıllarda sanayi tesislerinin çok yoğun olarak bulunduğu Minamata yöresinde sanayi atıkları ırmağa boşaltılmış ve plastik fabrikasının atıkları içinde bulunan metilcivasülfidin etkisi bir süre sonra çok acı bir şekilde kendisini göstermiştir.1955-1958 yıllarında balık yiyen kedi, köpek, kuş ve balıklarda ilk arazlar görülmeye başlamış ve yapılan araştırmalarda hayvanların vücuduna giren civanın sinir sistemi ve beyinde tahribata neden olduğu saptanmıştır. Nitekim 1971 yılında bu bölgede 798 kişi aniden ve büyük acı içinde civa zehirlenmesinden ölmüş, 3000'e yakın kişi de tedavi altına alınmıştır.”

Yoksulların yaşadığı alanların giderek metropolleşmesi ve kötü çevre koşullara sahip olması, yaşam kalitesini olumsuz etkilerken, kötü koşullardan kaynaklanan çevresel hastalıkların yoksullara daha fazla zarar vermesine yol açmaktadır. Greenwatch tarafından yayınlanan 'Küresel İklim Risk Endeksi' raporunda da vurgulandığı gibi, 1991-2010 yılları arasında gerçekleşen hava olaylarından en fazla etkilenen ülkeler yoksul ülkeler olmuştur. Bu değişimden en çok etkilenen ülkelerin onunu; Bangladeş, Mynmar, Honduras, Nikaragua, Haiti, Vietnam, Domik, Pakistan, Güney Kore, Filipinler oluşturmuştur. 14.000 şiddetli hava olayı sonucunda 710.000'den fazla insan ölmüş ve 2.3 trilyon dolarlık bir zararla karşılaşmıştır (Harmeling, 2011). UNDP 2006 yılı raporuna göre de, 2000'li yıllarda 1,1 milyar insan temiz içme suyuna erişememiştir. 2,6 milyar insan yetersiz sağlık koşullarında su ve temizlik konusunda sorun yaşamıştır. Birleşmiş Milletler insanların günlük temel ihtiyaçları olan içmek, yemek pişirmek ve temizlik için günde 20-50 litre suya ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Oysa Mozambik'teki su kullanım oranı ise kişi başına günlük 10 litreden azdır.

Bu oran Avrupa'nın birçok ülkesinde kişi başına düşen su kullanımı 200-300, Türkiye'de 111 ve Amerika'da 575 litredir. Yine UNDP 2006 raporunda vurgulandığı gibi; "Temiz suya erişememektedirler" cümlesi az gelişmiş ülkeler için kibarca derin yoksunluğu anlatmaktadır. En yoksul bölgeler olan Sahra Altı Afrika'sı ve Güney Asya ülkelerinde her gün çoğunluğu çocuk ve yaşlılardan oluşan yaklaşık 14 ila 30 bin kişi suyla ilgili önlenebilir bir hastalıktan dolayı yaşamını yitirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2007) iklim değişikliklerinin sağlık koşullarını daha da kötüleştireceğini vurgulamakta ve özellikle bu değişimden en çok zarar göreceği olanların ise yoksul ülkelerde yaşayan yoksullar ve çocuklar olacağını belirtmektedir. Suyun kapitalist sermaye tarafından tekelleşmesi ve metalaşması yoksul

ülkelerde erişim sorununu arttırırken, sağlık ve çevre riskleri insanların, özellikle yoksulların yaşam haklarını tehdit etmektedir. Tellus Enstitüsü'nün raporuna göre piyasa güçlerinin etkin olduğu bir anlayış ile devam edildiğinde 2100 yılında dünya nüfusunun %50'lik bir kesiminin su sıkıntısı çekeceğidir (Granbaum, 2012: 35). Yoksulların temiz suya erişim eksikliğinden kaynaklanan sağlık riskleri, yetersiz sağlık hizmetleri, endüstriyel kimyasallar ve atıklardan kaynaklanan kentsel hava kirliliği gibi nedenlerden dolayı yoksulların bu hastalıklara yakalanma riskleri daha da yükselecektir.

Neo-Liberal Küreselleşme ve Çevresel Riskler: Kentsel Yoksulluğun Çevresel Boyutları

Neo-liberal küreselleşme sürecinin kaybedenleri olarak kent yoksulları kentlerde görünürlükleri gün geçtikçe artan kesimler arasında yer almaktadırlar. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde alt yapı hizmetlerinden çevresel hizmetlere kadar pek çok alana erişimde yaşadıkları yetersizlikler yaşadıkları sorunlar arasında yer almaktadır. Başta Afrika, sonra Asya ve Latin Amerika olmak üzere Güney ülkeleri, yoksulluk, açlık, hastalık ve şiddetin en fazla olduğu bölgelerdir. Mutlak fakirlik çizgisinin altında yaşayan yani günde 1 dolardan az geliri olan 1.2 milyar insan bulunmakta bunların 800 milyonu kronik olarak yetersiz beslenmekte, 400 milyonu açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Yoksul kesimler çevre üzerinde önemli tahribata neden olmaktadır: ormanları yakarak tarım toprağı elde etmeye çalışan, verimli yeşil alanları aşırı kullanarak çölleştiren, eğimli topraklarda (yamaçlarda) tarım yaparak erozyona yol açan kesim bu en yoksul kesimdir (Tuna, 2001).

Yoksul kesimlerin maruz kaldığı çevresel riskler birçok hastalığı beraberinde getirmektedir. Özellikle yoksul bölgelerde beş yaşın altındaki hasta çocukların üçte birinin hastalığı çevresel risklerden kaynaklanmaktadır. Çevresel koşullardan kaynaklanan beş yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranı çarpıcı bir şekilde performansı sergilediği yoksul bölgelerden 180 kat daha fazla olmaktadır. WHO iklim değişikliğinin sağlık koşullarını daha da kötüleştireceğini vurgulamakta ve özellikle bu değişimden en çok zarar göreceğ olanların ise yoksul ülkelerde yaşayan yoksullar ve çocuklar olacağını belirtmektedir. Bu durumun önemli nedenleri arasında yoksulların yaşadığı alanlar çok kötü çevresel koşullar gelmektedir. Bu anlamda çevresel hastalıkların yoksullara zarar verdiği görülmektedir. Yoksullar ve daha kırılgan ve çevresel hastalıklara maruz kalanların enfeksiyonlara direnme gücü daha düşüktür. Dünyada 1.1 milyar insan temiz içme suyuna erişemiyor ve 2.6 milyar insan yetersiz sağlık koşullarında su ve temizlik konusunda sorun yaşamaktadır (WHO 2007; Smith et al.2004). Yoksullar sıklıkla çevresel sağlık hizmetlerine daha fazla para ödemektedirler. Düşük gelirli

alanlarda yaşayan birçok insan suyu satıcılar/işportacılar/taşeronlardan almaktadır. Satıcılar suyu, eve bağlanan resmi şebeke hizmetinden 10 ya da 20 kat daha yüksek fiyata tedarik etmektedirler. Suya erişimleri kamusal bir hizmet içerisinde değil, piyasa temelli hizmetler çerçevesinde sağlanmaya çalışılmaktadır. Yetersiz hizmetlerden kaynaklanan hastalıkların yoksulluğun devam etmesinde payı bulunmaktadır (UNPEI, 2008; Ezzati et al. 2004).

Küresel ekonomi üretim süreçlerini, iş gücü piyasalarını, siyasal ve toplumsal koşulları farklılaştırmakta, ekonomik büyümenin gerçekleş(e)memesinden en fazla kent yoksulları etkilenmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda kent yoksulları için herhangi bir sosyal güvenlik önleminin olmaması ve giderek artan enformelleşme, onları en savunmasız gruplar haline dönüştürmektedir. Benzer biçimde gelişen dünyada yeni yoksullukla birlikte kentlerde çöküntü alanları-slumlar ve gettolar yayılarak görünürlükleri artmaktadır. Bu görünürlükte yeni olan, kentin sadece slumlarında kentsel yoksulluğun yoğunlaşmasının dışında kentin farklı bölgelerinde yaşayan kesimleri kentsel yoksulluk riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Yeni kent yoksulluğu, eskisinden farklı olarak, daha çok egemen kapitalist üretim, tüketim ve sınıf ilişkilerinin dışında, süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş kentsel mekanlarda yaşayan ve dışlanan çevresel ve diğer risk içinde yaşayan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle³ örtüşen yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşırı kentleşme ve yetersiz kent planlaması, kentsel hizmetlerin sunumunda aksamalara yol açmakta, zorlaştırmakta ve hizmetlerin kalitesini daha düşürmektedir. Özellikle az gelişmiş ülke kentlerinde temiz hava ve su gibi temel riskli konularla bağlantılı olarak çevre sorunları ve sağlık sorunları nedeniyle yoksulların hayat standartları kötüleşmektedir (Sallan Gül ve Kahraman, 2012).

Afrika, Asya ve Latin Amerika'da 600 milyon kent yoksulu yetersiz kentsel altyapı nedeniyle çevresel risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Üretim ve insanların bir arada yoğunlaşması nedeniyle sağlık riskleri giderek artmakta, yüksek/pahalı sağlık maliyetleri yoksulların karşılayamayacağı düzeylere erişmektedir. Kuşkusuz kent yoksullarının da ürünleri ve üretimlerinin atıkları çevreyi etkileyebilmektedir. Buna karşın, kişi başına düşen ürün atıkları yüksek gelirli grubundakinden daha düşüktür. Sonuç olarak, çevrenin kent yoksullarına etkisi, kent yoksullarının çevreye etkisinden daha fazladır (UNEP, 2008: 26-29).

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kent yoksullarının ekosistem servislerine erişimi diğer toplumsal kesimlere oranla daha sınırlı ve problemlidir. Kısa vadede yoksullar

---

³ Etnik ve dinsel kimlikler üzerinden tartışılan yoksulluk kaçınılmaz olarak farklı etnik ve dinsel kimliklere sahip olan topluluklar arasındaki çatışmalara neden olmaktadır. Yoksulluk tartışmalarında sınıfsal boyut yerini, kimlik düzleminde şekillendirilmeye çalışılan yeni sorun alanlarına bırakmıştır (y.n.).

bu servislere zenginlere göre daha ağır bir bağıllık hissetmektedir. Örneğin zenginler, su kirliyse teknolojiyi kullanarak temizler ve artabilir. Diğer taraftan yoksulun sınırlı kaynakları vardır ve bu seçenekleri takip edebilmek ve kullanabilmek için, yoksul doğal su sisteme ya da kamusal su hattı sistemine bağlıdır. Az gelişmiş yada yoksul olan çoğu ülkede ise, asgari insan tüketim düzeyleri karşılanamamaktadır. Bir diğer örnek ise birçok kent merkezinde olan duman/sis krizidir. Zenginler kendilerini dumandan havalandırma sistemleri, hava temizleyicileri, özel gereçleri ile izole edebilmektedir. Çevresel sağlıktan en fazla etkilenen yoksul bölgeler, Sahra-Altı Afrika ve Güney Asya'dadır. 2002'de Sahra-Altı Afrıkasında, küresel nüfusun %10'u, tüm dünyadaki hastalığın %24'ü ve çevresel kaynaklı hastalıkların %29'u bu bölgede oluşmuştur. Beş yaşın altındaki çocuklar orantısız bir şekilde sağlıkları çevresel risklerden etkilenmişlerdir. Geniş nüfuslu bölgeler olan Güney Asya ve Sahra-Altı Afrika'da ise, çevresel sağlık problemleri şiddetli boyutlarda yaşanmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde, beş yaşın altındaki 147 milyon çocukta kronik besinsizlik ya da gelişim eksikliği bulunmuştur. 126 milyondan fazla çocuk ise normal ağırlığının altındadır (WB 2006, Fewtrell et al.2007; PEL, 2007).

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu aşırı boyutta yaşayanlar, ya kent slumlarında-çöküntü alanlarında ya kent çeperlerinde ya da kırsal alanlarda yaşayanlardır. Yine yetersiz çevre sağlığının yükünü en kırılgan yoksul kesimler, özellikle beş yaşın altındaki çocuklar, kadınlar, sakatlar ve yaşlılar çekmektedir. En çok etkilenen 21 ülkenin çoğu Sahra-Altı Afrika'sında yer almaktadır. Ev içi hava ya da mekan-içi kirliliğinden her yıl 1.5 milyon insan etkilenmekte, enfeksiyon sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Aslında dünya nüfusunun yarısı, ev içi pişirme ve mekan ısıtmasında katı yakıt (biyo-yakıt ve kömür) kullanmaktadır ancak 11 ülkede; Afganistan, Angola, Bangladeş, Burkina Faso, Çin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Hindistan, Nijerya, Pakistan ve Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti'nde mekan içi hava kirliliğinden 1.2 milyon kişi ölmektedir. Kirlilik nedeniyle oluşan hastalıkların dünyadaki oranı da %2,7'dir.

2011 Human Development Report Endeksine göre de, çok boyutlu yoksullukta dünyanın en yoksul ülkeleri arasında son sıradaki ülkelerin Afrika kıtasında yer alması çocuk ölüm oranları ve alt yapı hizmetlerine erişimin neden düşük olduğunu açıklar niteliktedir. Demokratik Kongo, Nijer, Burundi, Mozambik, Çad, Liberya, Burkina Faso gelmektedir. Aynı raporda kentsel hava kirliliğinin en yoğun olduğu ülkeler arasında ise Bangladeş, Mali, Sudan ve Tanzanya gibi Asya ve Afrika ülkeleri gelmektedir.

Sonuç Olarak...

1980 sonrasında tüm dünyada hızlı bir şekilde uygulamaya konulan neo-liberal politikalar ile birlikte özellikle dezavantajlı kesimlerin, yoksulların ve emeğin aleyhine bir süreç işlemeye başlamıştır. Büyü ya da yok ol güdüsü ile hareket eden serbest piyasa anlayışı toplum ve onun ile etkileşimde olan çevreyi metalaştırmakta ve günde güne kendi politikaları çerçevesinde şekillendirmeye çalışmaktadır. Bu çabanın sonucunda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulların sayısı artmakta ve yaşam standartları gün geçtikçe kötüleşmektedir. HIV, sıtma gibi hastalıklara maruz kalma riskleri artarken, özellikle çocuklar ve gençlerin hayatta kalma şansları azalmaktadır. Su kaynaklarına, temiz havaya, alt yapı hizmetlerine erişimde yaşanan sıkıntılar ve kaynakların adil olmayan dağılımı, neo-liberal uygulamaların bilindik ve kaçınılmaz sonuçlarını beraberinde getirmektedir. Özellikle ülkeler arasında yaşanan gelir adaletsizliği ve bu adaletsizliğin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan yoksulluk hallerine eklenen çevresel sorunlar, kent yoksulları ve daha geniş düzlemde dezavantajlı gruplar için en temel hak olan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını insanların elinden almaktadır.

Bu süreçte kent yoksulları kaynaklara erişiminde birçok sorun ile karşılaşılırken, Gelişmiş Kuzey ile gelişmekte olan ve az gelişmiş Güney arasındaki fark gittikçe açılmakta ve çevresel risklere maruz kalma düzeyi artmaktadır. Söz konusu çevresel riskler, hayati boyutlarda yoksulların varlığını tehdit etmektedir. Kuşkusuz kent yoksulları, sermayenin talepleri doğrultusunda ucuz emek ihtiyacını karşılarken, piyasanın kaybedenleri olarak yeni riskler altında yaşamaya devam etmektedirler.

Piyasanın kaybedenlerinin yoğun olarak yaşadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ise bu sürecin farklı sonuçları bulunmaktadır. Öncelikle sağlam temellere otur(a)mayan sosyal devlet anlayışından taviz verilmekte ve piyasanın talepleri doğrultusunda yönetim kavramına sorumluluk yüklenmektedir. Uluslararası kuruluşlarca⁴ desteklenen yoksullukla

---

⁴ DB ve IMF'nin Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulamaya soktuğu yapısal uyum politikaları yaşam standartlarını daha da düşürdüğü için, bu ülkelerdeki temsili demokrasileri meşrulaştırmaktan çok tehdit eder bir hale gelmiştir. Bu nedenle, STÖ'ler, yoksulların acil gereksinimlerini karşılayan ve sonuçta siyasal istikrarın sağlanmasında belirgin işlevleri olan örgütler olarak görülmeye başlanmıştır. Yeni liberallere göre, STÖ'ler, özel sektör içinde yer alan aktörlerdir ve devlet müdahalesi olmaksızın toplumsal enerjileri seferber etme başarısını gösterebilirler. Sivil toplumun bir parçası olan bu örgütler, halkın gereksinmesi aşırı boyutlara ulaşmadan bunların karşılanmasına hizmet eden, dolayısıyla işlevleri hizmetle sınırlı oluşumlardır. Yeni liberal politikaların öngördüğü bir sivil toplum modelinin çizilmesinde DB neredeyse "öncü" bir konum edinmiştir. Bu model içinde, STÖ'lerin rolü, iki amaç çerçevesinde çizilmektedir. Birincisi, kolaylıkla "aşırıya kaçabilecek" kitlesel eylemlerin sınırlandırılması; ikincisi ise, yoksulların acil gereksinmelerinin en azından bir kısmının sağlanması yoluyla siyasal rejimler üzerindeki ekonomik baskıların hafifletilmesi. Aslında, bu sivil toplum anlayışı, toplumla ilgili temel kararların ulusal ve uluslar arası elitler tarafından alındığı, siyasal alanın sınırlarının daraltıldığı, taban hareketlerinin ya da halk örgütlenmelerinin gelir getirici etkinlikler çerçevesinde işlevlerinin daraltıldığı ve örgütsel etkinliklerinin siyasal sistemin sınırlarına hapsedildiği bir model üzerine inşa

mücadele programlarının önemli destek kalemleri arasında yer alan alt yapı hizmetleri alanında, uluslararası kuruluşlarca desteklenen sivil toplum kuruluşları devletin görevini piyasa adına yerine getirmesi alt yapı hizmetlerine ulaşabilme hakkını metalaştırmaktadır. Bir başka önemli sonuç ise, söz konusu ülkelerde çocuk emeğinin yaygınlaşması ile birlikte hem çocukların karşılaştığı risklerin fazlalaşması hem de düşük gelirli ailelerin yoksulluk sarmalından kurtulamamasıdır.

Bireylerin kendi gelecekleri ve kentleri üzerine söz söyleme hakkının elinden alınması bireyleri çevresel riskler başta olmak üzere birçok farklı tehlikeler ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bağlamda Harvey (2008; 2012)'in söylemi ile bireylerin kendi yaşadıkları mekanlara-kentlere-coğrafyaya müdahale etme hakkının bulunması, nasıl bir yerde yaşamak istendiği sorusunu beraberinde getirmektedir. Özellikle bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak olan kurum ve kuruluşların özelleştirme politikaları ile kamunun paylaşımı dışına çıkarılması, farklı çevresel ve toplumsal risklerin görünürlüğünü gündemden günde arttırmaktadır. Bu hakkın sadece sermaye ve onun taşıyıcısı olan kurum ve kuruluşlara bırakılması ise, eşitsizlik mekanlarının/coğrafyalarının yeniden ve yeniden üretimini sağlamaktan başka bir işe yaramayacaktır.

---

edilmektedir. Kent yoksulluğuna ilişkin uluslararası kuruluşların yaklaşımı için bkz. Filiz Zabcı, 2009, **Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler**, Yordam Kitap, İstanbul.

KAYNAKÇA

- BOŞGELMEZ, A., İ. Boşgelmez ve S. Savaşçı (1997) **Ekoloji**, İSVAK Yayınları, Ankara.
- DON, Fitz, (2005) Yeşil Ekonomi Asla Piyasa Ekonomisi Olamaz , Çev:Nergis Ertekin, **Üç Ekoloji**, Dört Aylık Dergi, Kitap Matbaacılık, İstanbul, Eylül 2005, Sayı:4.
- EZZATİ, M., A. D., Rodgers, A. D., Lopez and C. J. L. Murray (2004) **Comparative quantification of health risks: Global and regional burden of disease due to selected major risk factors**. 3 vols. Geneva: World Health Organization.
- FEWTRELL, L., Üstün, P.,A., Bos, R., Gore, F., Batram, J., (2007) **Water, Sanitation And Hygiene Quantifying The Health Impact At National And Local Levels In Countries With Incomplete Water Supply And Sanitation Coverage**, WHO-PHE, http://whqlibdoc.who.int/publications/2007/9789241595759_eng.pdf (Son Erişim Tarihi: 3.7.2012).
- GRUNBAUM, M. (2012) Dört Gelecek: Bugün Yapacağımız Seçimler Geleceği Nasıl Değiştirecek?, **Popular Science-Türkiye**, Yıl: 1, S.3, Temmuz 2012, ss.34-35.
- HARMELING, S. (2011) **Global Climate Risk Index 2012** Who Suffers Most From Extreme Weather Events?Weather-Related Loss Events In 2010 And 1991 To 2010<http://Germanwatch.Org/En/Download/2193.Pdf> (Son Erişim Tarihi: 10.8.2012).
- HARVEY, D. (2008) **Umut Mekanları**, Çev. Zeynep Gambetti, Metis Yayınları, İstanbul.
- KOVEL, J. (2005) **Doğanın Düşmanı**, Çev. Gürol Koca, Metis Kitap, İstanbul.
- _____(2012) **Sermayenin Muamması: Kapitalizmin Krizleri**, Çev. Sungur Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- SALLAN GÜL, S., Kahraman, F., (2012) Çevre Sosyolojisi, Açıköğretim Üniversitesi Yayınları, (iç.) Kent Yoksulluğu ve Çevre, Eskişehir, (Basım Aşamasında).
- TUNA, G. (2001) **Yeni Güvenlik; Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler**, Nobel Yayınları, Ankara.
- UN (2006) **İnsani Gelişme Endeksi**, <Http://Hdr.Undp.Org/En/Reports/Global/Hdr2006/> (Son Erişim Tarihi: 23.7.2011)
- UN (2009), **Report of the World Summit For Social Development**, <http://daccess-ods.un.org/TMP/5323559.04579163.html>. (Son Erişim Tarihi: 11.5.2011)
- UNDP (2010) The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/chapters/> (Son Erişim Tarihi: 23.7.2011)
- UNDP (2011) Sustainability and Equity: A Better Future for All , <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011> (Son Erişim Tarihi: 5.7.2012)

UNEP (2008) **United Nations Environment Programme Annual Report 2008**, Ağ Adresi: http://www.unep.org/PDF/AnnualReport/2008/AnnualReport2008_en_web.pdf (Son Erişim Tarihi: 5.7.2012)

UNPEI (2008) **Poverty-Environment Partnership-Joint Agency Paper-June 2008** Ağ Adresi: <http://www.unpei.org/PDF/Pov-Health-Env-CRA.pdf> (Son Erişim Tarihi: 7.5.2011)

WB (2008) **Urban Poverty A Global View**, siteresources.worldbank.org/INTURBANDEVELOPMENT/.../UP-5.pdf. (Son Erişim Tarihi: 4.6.2011)

WHO (2007) The world health report 2007 - A safer future: global public health security in the 21st century, <http://www.who.int/whr/2007/en/index.html> (Son Erişim Tarihi: 5.7.2012)

WHO (2010) World Health Report Health systems financing: the path to universal coverage, <http://www.who.int/whr/2010/en/index.html> (Son Erişim Tarihi: 7.3.2012)

ZABCI, F. (2009) Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler, Yordam Kitap, İstanbul.